

Marek A. Motyka¹

Od napojów energetyzujących do narkotyków. Nowe wyzwania polityki prewencyjnej

Streszczenie

Zaprezentowane dane pochodzą z badań empirycznych zrealizowanych wśród młodzieży województwa podkarpackiego. Głównym celem pomiaru było oszacowanie skali używania środków psychoaktywnych w tej grupie oraz ustalenie czynników sprzyjających inicjacjiom narkotykowym. Badanie przeprowadzono wśród uczniów szkół średnich (19 miejscowości; 27 szkół). Zastosowano warstwowo-losowy dobór próby. Do gromadzenia danych użyto autorskiego kwestionariusza ankiety. Zebrano dane od 2273 uczniów. Spożywanie napojów energetyzujących wskazało 63% badanych, alkoholu – 65%, palenie tytoniu – 23%, a używanie narkotyków – 31%. Statystyczne opracowanie zebranego materiału pozwoliło na identyfikację związków między spożywaniem napojów energetyzujących a paleniem tytoniu, spożywaniem alkoholu i zażywaniem narkotyków. Uzyskane wyniki korespondują z założeniami teorii bramy Denise Kandel, przy czym należy zaznaczyć, że autorzy tej koncepcji nie badali związków między korzystaniem z napojów energetyzujących a sięganiem po narkotyki. Z uwagi na wielkość próby badanie to można określić jako pionierskie. Jego wyniki sugerują potrzebę realizacji dalszych badań określających wpływ konsumpcji napojów energetyzujących na używanie innych środków psychoaktywnych. Istotne wydaje się również wprowadzenie adekwatnych oddziaływań prewencyjnych zarówno wśród młodzieży, jak i rodziców przyzwalających na niekontrolowane spożycie takich napojów.

Słowa kluczowe: młodzież, teoria bramy, środki psychoaktywne, zachowania ryzykowne

Wprowadzenie

Autorzy badań społecznych zwracają uwagę na rosnące wskazania używania środków o potencjale psychoaktywnym zarówno w skali krajowej (Czapiński 2015: 298), jak i globalnej: odsetek osób na świecie

¹ Dr Marek A. Motyka, Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. T. Rejtana 16C, 35-959 Rzeszów, email: mmotyka@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6967-0035.

problemowo zażywających narkotyki w ciągu ostatniej dekady wzrósł o 30% (UNODC 2019: 7). Prowadzone cyklicznie pomiary potwierdzają utrzymywanie się dotychczasowych tendencji w zażywaniu tzw. starych narkotyków (Malczewski 2016: 39–40), a zarazem odnotowuje się wzrost iniekcyjnego zażywania specyfików stymulujących (EMCDDA 2019: 43). Sięganie po nowe środki odurzające (tzw. dopalacze) ze względu na liczne zgony spowodowane ich używaniem urosło do rangi problemu społecznego (King, Corkery 2018: 794–795; UNODC 2019: 12). Badacze zgłaszają ponadto systematyczny wzrost spożycia napojów energetyzujących zawierających wysokie stężenie kofeiny (Alsunni 2015: 469; Harris, Munsell 2015: 251). Wskazują, że niepokojącym trendem jest łączenie tych produktów z alkoholem mogące w rezultacie sprzyjać poszukiwaniu intensywniejszych doznań (Jaworski, Gustek, Barcz 2013: 356–357; Terry-McElrath, O'Malley, Johnston 2014: 8–11). W ostatniej dekadzie odurzanie się lekami bezreceptowymi zaobserwowano nawet wśród dwunastolatków (Potocka-Banaś, Majdanik, Korwin-Piotrowska, Dembińska, Janus, Borowiak 2013: 116; Piątek, Koziarska-Rościszewska, Zawilska 2015: 72). W niektórych kręgach młodzieży używanie narkotyków – jak wskazuje Marek Smoleń – staje się „sposobem na życie, nadając zażywającym je osobom poczucie przynależności do lepiej sytuowanych warstw” (Smoleń 2006: 287).

W naukach społecznych sięganie po narkotyki, a zwłaszcza źródła takich aktywności, wzbudzają zainteresowanie od wielu dekad. Pod koniec lat 30. XX w. Robert Merton wskazywał, że w inicjacji takich zachowań istotną rolę odgrywa struktura społeczna określająca cele kulturowe i zapewniająca instytucjonalne środki do ich osiągnięcia. Według R. Mertona osoby zażywające narkotyki to jednostki, które odrzuciły zarówno proponowane cele, jak i środki pozwalające na ich realizację, zaś sięganie po narkotyki oraz specyficzny styl życia z tym związany jest sposobem na przystosowanie się do zmieniających się uwarunkowań społecznych (Merton 1938: 677). Pod koniec lat 60. XX w. Travis Hirschi wskazał cztery zmienne mogące wpływać na podejmowanie czynów niedozwolonych: przywiązanie (emocjonalne związki z otoczeniem), zaangażowanie (konformizm wynikający z bilansu zysków i strat), zaabsorbowanie (działalność zgodna z normami) i przekonanie (wiera w słuszość norm). Zdaniem tego autora poszanowanie wymienionych składowych sprzyja stabilności struktury społecznej, zaś ich naruszanie może prowadzić do chaosu. Jednostki dokonujące czynów przestępczych (m.in. zażywające narkotyki) to zatem takie, u których zostały zerwane więzi łączące je ze społeczeństwem (Hirschi 1969: 16–27). Interesujące stanowisko przedstawił również Howard Becker (2009), według którego

dewiacje (m.in. zażywanie narkotyków) są wytworem społeczeństwa; grupy społeczne, wykluczając osoby zachowujące się wbrew przyjętym normom, kreują zbiorowości dewiantów. Podając za przykład środowisko palaczy marihuany, H. Becker opisał, w jaki sposób jednostki korzystające z tego narkotyku tworzą społeczności aprobujące ich zachowania, mimo że dla pozostałych członków społeczeństwa pozostają outsiderami (Becker 2009: 38–44).

Sięganie po narkotyki jako rezultat niedostosowania do otaczających warunków, zerwania więzi ze społeczeństwem konformistycznym bądź konsekwencja ostracyzmu ze strony innych członków danej grupy społecznej to tylko wybrane przykłady spośród licznych prób zrozumienia i wytłumaczenia przyczyn takich zachowań. W literaturze naukowej można znaleźć wiele teorii średniego zasięgu, których autorzy wskazują przyczyny sięgania po narkotyki (m.in. Siemaszko 1993; Goode 2007; Jędrzejko red. 2009). W niniejszym artykule przedstawiono dane uzyskane w badaniach, dla których inspiracją w fazie projektowania i formułowania problemów badawczych były założenia jednej z tego typu teorii.

Teoria bramy (*gates theory*)

W latach 70. XX w. Denise B. Kandel ustaliła, że droga do uzależnienia jest kilkufazowym procesem, w którym zachodzą pewne prawidłowości. Analizując dane zgromadzone od amerykańskich licealistów, zauważyła, że eksperymenty z silniejszymi używkami są mało prawdopodobne wśród osób niezgłaszających wcześniejszych kontaktów z substancjami uznanymi za słabsze i bezpieczniejsze. Na podstawie ustalonych zależności autorka zaproponowała czteroetapowy model uzależnienia nazwany teorią bramy (*gates theory*): pierwszym etapem jest palenie tytoniu, następnym łączenie palenia z coraz mocniejszym alkoholem, kolejnym jest używanie marihuany, a dalszym zażywanie innych narkotyków (Kandel 1975: 912). W trakcie kolejnych badań potwierdzono rozwojową sekwencyjność uzależnienia (Kandel, Adler, Sudit 1981: 256; Kandel, Yamaguchi, Chen 1992: 448; Kandel, Yamaguchi 1999: 50–51). Ich autorzy podkreślali, że używanie któregośkolwiek z legalnych środków psychoaktywnych nie zawsze prowadzi do korzystania z narkotyków, zwracali jednak uwagę, że wśród osób, u których zdiagnozowano uzależnienie, występują zaobserwowane sekwencje.

W 2011 r. dotychczasowe pomiary prowadzone wśród pacjentów zostały ugruntowane argumentami z dziedziny biochemii i fizjologii.

W behawioralnych i genetycznych badaniach zrealizowanych na myszach zespół D. Kandel ustalił, że między uzależnieniem od nikotyny i uzależnieniem od kokainy zachodzą ścisłe związki. Gryzonie, którym podawano regularnie nikotynę, zdecydowanie częściej sięgały po kokainę niż te, którym umożliwiono jedynie sporadyczny kontakt z nikotyną. Ponadto badania genetyczne potwierdziły współzależności między używaniem tych dwóch środków. Porównawcza analiza danych zebranych od respondentów w badaniach podłużnych potwierdziła, że osoby regularnie palące tytoń sięgały po kokainę znacznie częściej (81,2%) niż palący sporadycznie bądź wcale (18,8%). Była to pierwsza ugruntowana badaniami genetycznymi praca potwierdzająca występowanie związku przyczynowo-skutkowego między paleniem tytoniu a sięganiem po narkotyki (Levine, Huang, Drisaldi, Griffin, Pollak, Xu, Yin, Schaffran, Kandel D., Kandel E. 2011: 16).

Teoria bramy zakłada powiązane ze sobą trzy założenia: o sekwencjonowaniu, powiązaniu inicjacji i przyczynowości. Sekwencjonowanie oznacza, że użycie jednej substancji jest regularnie inicjowane przed drugą; powiązanie – że inicjacja użycia jednej substancji zwiększa prawdopodobieństwo inicjacji użycia drugiej; przyczynowość – że użycie pierwszej substancji faktycznie sprzyja użyciu drugiej (Kandel 2003: 482). Założenia te były wielokrotnie krytykowane za brak jasnych empirycznych dowodów na występowanie związków między używaniem słabszych i silniejszych środków psychoaktywnych. Krytyka dotyczyła zwłaszcza powiązań z marihuaną (Morral, McCaffrey, Paddock 2002: 1503; Van Gundy, Rebellon 2010: 256), której używanie zostało uznane przez zespół D. Kandel za jeden z etapów przejściowych na drodze do zażywania narkotyków. Podważana była również rola alkoholu jako substancji otwierającej drogę do innych środków odurzających (Golub, Johnson 1994: 607). Jednak pomimo krytyki teoria ta od ponad czterech dekad stanowi inspirację dla wielu badaczy zjawiska narkomanii.

Cel badań

Przedstawione dane pochodzą z badań ankietowych zrealizowanych w roku szkolnym 2015–2016 wśród uczniów województwa podkarpackiego. Celem pomiaru było ustalenie skali używania środków psychoaktywnych oraz uwarunkowań tego zjawiska. W związku z podjętą inicjatywą sformułowano problemy badawcze, które wyznaczały kierunki badań. Przyczyn liberalnych postaw wobec narkotyków oraz ich zażywania doszukiwano się zarówno w środowisku rodzinnym, rówieśni-

czym i szkolnym adolescentów, jak i w uwarunkowaniach kulturowych, zwłaszcza we wpływie wytworów kultury popularnej. Ustalano także demograficzne czynniki mogące sprzyjać podejmowaniu przez młodzież decyzji o zażywaniu narkotyków. W celu uzyskania odpowiedzi przygotowano pytania szczegółowe, sformułowano hipotezy badawcze, ustalono zmienne i wskaźniki.

Odwołując się do teorii bramy D. Kandel, podjęto się ustalenia sekwencyjności sięgania przez młodzież po środki psychoaktywne. Zgodnie z badaniami zrealizowanymi przez autorkę w 2011 r. za zmienną sprzyjającą ustaleniu tych związków przyjęto częstotliwość używania wybranych środków. W tym celu sformułowano następujące kwestie badawcze:

- Czy młodzież potwierdzająca palenie tytoniu częściej wskazuje spożywanie alkoholu niż niepalący?
- Czy zachodzą związki między częstotliwością spożywania alkoholu a wskazaniami używania marihuany?
- Czy młodzież paląca regularnie marihuanę częściej potwierdza sięganie po inne narkotyki niż osoby zaprzeczające jej używaniu lub palące rzadko?

W związku ze zgłaszanym problematycznym używaniem przez młodzież napojów energetyzujących w badaniach podjęto się również ustalenia powiązań między sięganiem po tego typu napoje a używaniem innych środków psychoaktywnych:

- Czy zachodzą związki między częstotliwością spożywania napojów energetyzujących a sięganiem po tytoń, alkohol i narkotyki?
- Czy zachodzą związki między częstotliwością spożywania napojów energetyzujących a postawami wobec narkotyków?

Materiał i metoda

Badania zostały przeprowadzone wśród młodzieży uczącej się w publicznych szkołach średnich: liceach ogólnokształcących i szkołach o profilu technicznym. Dla uzyskania reprezentatywnych danych zastosowano warstwowo-losowy dobór próby badawczej. Teren objęty pomiarem podzielono na trzy warstwy: pierwsza – szkoły z Rzeszowa (stolica województwa); druga – szkoły z miast o liczbie ludności powyżej 20 tys. mieszkańców i trzecia – szkoły z miast do 20 tys. mieszkańców i szkoły wiejskie. W pierwszej warstwie losowano wyłącznie szkoły. W drugiej i trzeciej w pierwszej kolejności wylosowano miejscowości, a następnie szkoły, w których przeprowadzono badania. W rezultacie

z każdej warstwy wybrano 5 liceów i 4 szkoły techniczne; łącznie 27 placówek. Pomiarom zostali objęci uczniowie jednego oddziału każdego rocznika z danej szkoły.

Do zbierania danych użyto składającego się z 31 pytań autorskiego kwestionariusza ankiety do samodzielnego wypełnienia. Część pytań miała na celu ustalenie sytuacji rodzinnej, ocenę osiągnięć szkolnych oraz aspiracje edukacyjne, ustalenie aktywności pozaszkolnych, form spędzania czasu wolnego, hobby oraz stosunek do wartości. Zamieszczono również pytania o używanie legalnych i nielegalnych środków psychoaktywnych (napoje energetyzujące, papierosy, alkohol, marihuana i inne narkotyki) oraz o częstotliwość tych zachowań. Celem dwóch innych pytań było poznanie stanowisk młodzieży wobec narkotyków (Czy uważasz, że narkotyki są bezpieczne? Co myślisz o legalizacji marihuany?). Ustalono dane demograficzne (płeć, wiek) oraz miejsce zamieszkania. Przy pytaniach umieszczono instrukcję udzielania odpowiedzi. Przed realizacją badań właściwych przeprowadzono pilotaż w celu weryfikacji narzędzia badawczego. Po selekcji zgromadzonego materiału do analizy empirycznej zakwalifikowano 2273 prawidłowo wypełnione kwestionariusze. We wszystkich wylosowanych 103 klasach badania zostały przeprowadzone wyłącznie przez autora; za zgodą dyrektorów tych szkół bez obecności nauczycieli.

Analizę danych przeprowadzono po zakodowaniu całości materiału w programie *IBM SPSS Statistic 20*, istotność związków między zmiennymi określono za pomocą testu chi kwadrat, pomiar siły zidentyfikowanych związków ustalono, stosując współczynniki Phi i V-Cramera. Za istotne statystycznie przyjęto wartości na poziomie $p \leq 0,001$.

Wyniki

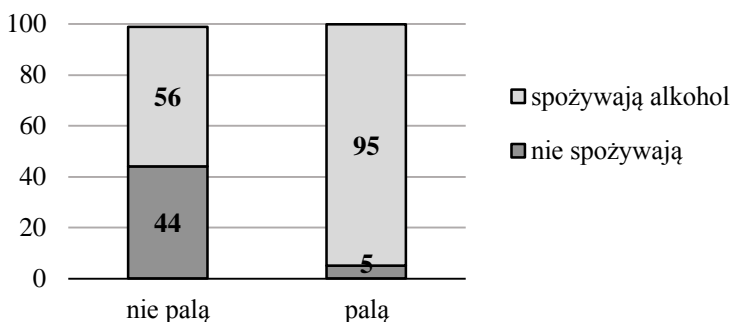
W badaniach uczestniczyło 46% chłopców i 54% dziewcząt. Wiek respondentów oscylował między 16 a 19 rokiem życia. Zdecydowana większość uczestników badań to mieszkańcy regionów wiejskich – 64%, pozostałe 36% to mieszkańcy mniejszych i większych miast. Struktura próby badawczej pod względem miejsca zamieszkania zachowała proporcje rozkładu badanej zbiorowości w skali województwa w roku realizacji badań, gdy 37% młodzieży w wieku 16–19 lat mieszkało w miastach, a 63% na wsi (GUS 2016: 27). W rezultacie zebrano dane od 1203 licealistów i 1070 uczniów szkół technicznych. Wśród młodzieży podejmującej naukę w liceach było zdecydowanie więcej dziewcząt (64%), natomiast wśród uczniów szkół technicznych przeważali chłopcy (58%).

W odpowiedziach na pytania o używanie środków psychoaktywnych palenie tytoniu potwierdziło 23% badanych, spożywanie alkoholu 65%, kontakty z marihuaną średnio co trzeci ankietowany (30%), do zażywania innych narkotyków przyznało się 9%. Marihuana i inne narkotyki zostały ujęte w odrębne kategorie, ponieważ taki podział postulowali respondenci podczas pilotażu. Bez tego podziału do zażywania nielegalnych narkotyków przyznało się łącznie 31% badanych (część używała marihuanę i inne środki). Biorąc pod uwagę cechy demograficzne uczniów, chłopcy nieco częściej niż dziewczęta potwierdzali palenie papierosów (M: 25%; K: 20%), spożywanie alkoholu (M: 69%; K: 61%) i używanie narkotyków (M: 38%; K: 26%). Zauważono również rosnące wraz z wiekiem respondentów wskazania używania środków psychoaktywnych – od 16% palących szesnastolatków, 21% siedemnastolatków, 26% osiemnastolatków do 36% palaczy wśród dziewiętnastolatków; od 41% pijących alkohol w najmłodszej grupie, 58% wśród siedemnastolatków do 87% i 91% pośród najstarszych roczników oraz analogiczne w przypadku narkotyków, których używanie zaznaczyła jedna piąta szesnastolatków (19%), a wśród kolejnych (następujących po sobie) roczników zarejestrowano wyraźny wzrost: 33%, 39% oraz 42% najstarszych uczniów zgłaszających kontakty z narkotykami. Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, nie odnotowano istotnych statystycznie różnic w sięganiu po papierosy (miasto: 25%, wieś: 21%), spożywaniu alkoholu (miasto: 67%, wieś: 63%), jak i używaniu narkotyków (miasto: 37%, wieś: 28%). W używaniu któregośkolwiek z tych środków nie stwierdzono także dysproporcji w warstwach wyodrębnionych do badań. Zarówno wśród respondentów mieszkających w Rzeszowie, jak i w większych i mniejszych miejscowościach województwa uzyskano zbliżone wskazania palenia tytoniu, spożywania alkoholu i używania narkotyków.

Poza pochodnymi konopi nielegalne środki odurzające, do których używania przyznali się uczniowie, to amfetamina i metamfetamina, kokaina, ecstasy, grzyby halucynogenne, LSD oraz wiele nowych środków psychoaktywnych (NSP) – tzw. dopalaczy. Na pytanie o spożywanie napojów energetyzujących niemal dwie trzecie badanych (63%) odpowiedziało twierdząco.

Respondentom umożliwiono podanie w ankiecie odpowiedzi porządkujących częstotliwość używania tych środków (poza pytaniem o palenie tytoniu, w którym zastosowano skalę dychotomiczną), dzięki czemu otrzymano dane niezbędne do uzyskania odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze. Podjęto się zatem sprawdzenia związków między częstością poszczególnych rodzajów aktywności.

Wśród młodzieży potwierdzającej palenie tytoniu 95% zaznaczyło spożywanie alkoholu, natomiast wśród niepalących swoje kontakty z alkoholem wskazała ponad połowa (56%). Analiza danych wykazała, że między paleniem papierosów a spożywaniem alkoholu zachodzi związek istotny statystycznie: $\chi^2(1, 2273) = 258,278$; $p \leq 0,001$; $\phi = 0,337$; osoby palące rzeczywiście częściej sięgają po alkohol niż osoby niepalące (wykres 1).

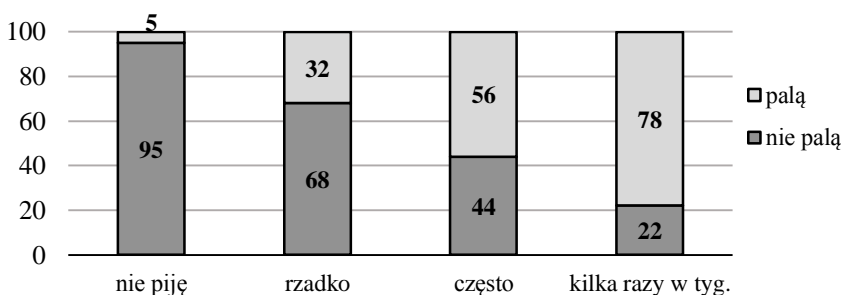
Wykres 1. Palenie tytoniu / spożywanie alkoholu (dane w %)
Chart 1. Smoking cigarettes / alcohol consumption (data in %)

Źródło: badania własne (n=2273).

Równocześnie wśród abstynentów ustalono najniższy odsetek palaczy tytoniu (jedynie 3%), zaś wzrost tej grupy zauważono wraz ze zwiększaniem się częstości kontaktów z alkoholem: wśród spożywających rzadko – 24% palących, pośród pijących kilka razy w miesiącu – 40%, natomiast w grupie potwierdzającej najczęstsze spożycie alkoholu siedmiu na dziesięciu (71%) przyznało, że są palaczami.

Dalej sprawdzono związki między używaniem alkoholu i marihuany. Zebrane dane wykazały, że uczniowie pijący alkohol częściej wskazują na kontakty z tym popularnym narkotykiem (43%) niż pozostający w abstynencji (5%). Analiza potwierdziła, że między używaniem tych środków również zachodzi związek istotny statystycznie: $\chi^2(1, 2273) = 357,747$; $p \leq 0,001$; $\phi = 0,397$. Ponadto zauważono, że częstotliwość spożywania napojów alkoholowych może wpływać na inicjację pochodnymi konopi. W próbie objętej pomiarem 35% uczniów podało, że są abstynentami, 38% zaznaczyło incydentalne kontakty z alkoholem, parokrotne picie w miesiącu wskazało 22%, a 4% przyznało, że piją kilka razy w tygodniu. I tak wśród uczniów niepijących kontakty z marihuaną zaznaczyło 5%, pośród wskazujących, że po alkohol sięgają rzadko – już 32%, u pijących kilka razy w miesiącu – 56%, a w grupie sięgających po

niego najczęściej palacze marihuany stanowili ponad trzy czwarte (78%) (wykres 2). Analiza potwierdziła statystycznie istotne związki między częstością alkoholowych aktywności a wskazaniami palenia marihuany: $\chi^2(1, 2273) = 503,542$; $p \leq 0,001$. Wartość współczynnika V-Cramera (0,471) sugeruje, że siła związków jest wyraźna.

Wykres 2. Częstość spożywania alkoholu / palenie marihuany (dane w %)

Chart 2. Frequency of alcohol consumption / smoking marijuana (data in %)

Źródło: badania własne (n=2273).

Następnie podjęto się ustalenia powiązań między używaniem pochodnych konopi a sięganiem po inne narkotyki. Podobnie jak poprzednio zauważono wyraźne różnice: wśród przyznających się do palenia marihuany co czwarty uczeń (25%) potwierdzał zażywanie innych środków odurzających, natomiast wśród niepalących marihuany aktywność taką wskazał jedynie co pięćdziesiąty badany (2%). Analiza potwierdziła, że między paleniem marihuany a zażywaniem innych narkotyków zachodzą związki istotne statystycznie: $\chi^2(1, 2273) = 320,727$; $p \leq 0,001$; $\phi = 0,376$; uczniowie palący marihuanę rzeczywiście częściej sięgają po inne narkotyki niż niepalący.

Tu również sprawdzono, czy zachodzą związki między abstynencją bądź intensywnością palenia marihuany a używaniem innych środków. W badanej próbie 70% zaprzeczyło kontaktom z tym narkotykiem, 23% zaznaczyło, że sięgali po niego kilka razy, 4% wskazało częste palenie, a 3% – regularne. Ustalono, że pośród nieużywających marihuany tylko 2% podało kontakty z innymi narkotykami, wśród sporadycznych użytkowników było to już 18%, podczas gdy w grupie często palących po inne narkotyki sięgała już ponad połowa (55%), a wśród regularnych palaczy marihuany kontakty z innymi środkami wskazało dwie trzecie uczniów (66%). Podczas analizy wyliczono istotne statystycznie związki między częstością palenia marihuany a sięganiem po inne narkotyki $\chi^2(1, 2273) = 528,417$; $p \leq 0,001$. Na podstawie wartości współczynnika

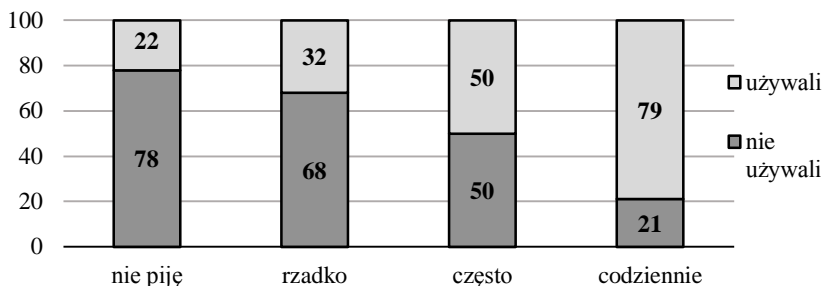
V-Cramera (0,482) należy przyjąć, że siła tych związków jest wyraźna (wykres 3).

Wykres 3. Częstotliwość palenia marihuany / używanie innych narkotyków (dane w %)
Chart 3. Frequency of smoking marijuana / using other drugs (data in %)

Źródło: badania własne (n=2273).

Zgodnie z założeniami podjęto się też ustalenia związków między konsumpcją napojów energetyzujących a zażywaniem narkotyków. W próbie badawczej 37% uczniów zaprzeczyło spożywaniu „energizerów”, niemal połowa (49%) podała, że czasem pije takie napoje, 12% wskazało częste spożywanie, a 2% przyznało, że sięgają po nie codziennie. Po zestawieniu ze sobą danych ustalono, że pośród niepijących „energizerów” używanie narkotyków wskazało 22%, wśród pijących sporadycznie był to niemal co trzeci uczeń (32%), pośród spożywających często – połowa (50%), natomiast w grupie codziennie pijących takie napoje ośmiu na dziesięciu (79%) miało za sobą narkotykową inicjację. Analiza statystyczna wykazała, że między częstotliwością spożywania „energizerów” a zażywaniem narkotyków zachodzą związki istotne statystycznie: $\chi^2(1, 2273) = 124,503$; $p \leq 0,001$; V-Cramera=0,234.

Wykres 4. Częstotliwość spożywania „energizerów” / używanie narkotyków (dane w %)

Chart 4. Frequency of consuming energy drinks / using drugs (data in %)

Źródło: badania własne (n=2273).

Ustalono również istotne pod względem statystycznym związki między częstotliwością spożywania energetyzujących drinków a paleniem tytoniu, spożywaniem alkoholu i używaniem pochodnych konopi, a także używaniem pozostałych wymienionych narkotyków. Wśród respondentów wskazujących częste lub codzienne wzmacnianie się „energizerami” zauważono wyższe odsetki sięgających po środki psychoaktywne niż pośród niekorzystających bądź rzadko sięgających po takie napoje. Szczegółowe dane przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Częstotliwość spożycia „energizerów” / używanie środków psychoaktywnych (dane w %)

Table 1. Frequency of consuming energy drinks / using psychoactive substances (data in %)

Częstotliwość spożywania „energizerów”		nie piję	rzadko	często	codziennie	statystyki $p \leq 0,001$
Używanie środków psychoaktywnych	papierosy	12%	24%	44%	58%	V-Cramera =0,263
	alkohol	52%	70%	77%	84%	V-Cramera =0,212
	marihuana	21%	30%	49%	74%	V-Cramera =0,233
	inne narkotyki	5%	8%	20%	42%	V-Cramera =0,228

Źródło: badania własne (n=2273).

Biorąc pod uwagę wartości współczynnika V-Cramera, można zauważyć, że siła tych związków nie jest duża, jednak wszystkie uzyskane wyniki są istotne statystycznie ($p \leq 0,001$), a dysproporcje w używaniu poszczególnych środków psychoaktywnych wydają się faktycznie zależeć od częstotliwości konsumpcji „energizerów”.

Ostatnią kwestią podjętą w trakcie analizy materiału empirycznego było ustalenie wpływu spożywania napojów energetyzujących na postawy wobec środków psychoaktywnych. W realizowanym pomiarze postawy te określano, zadając młodzieży dwa pytania: o stanowisko wobec legalizacji marihuany i o stosunek do narkotyków oraz związanych z ich użyciem zagrożeń. Uzyskane odpowiedzi wykazały, że 42% uczniów opowiedziałoby się za legalizacją pochodnych konopi, oraz że 21% badanych uważa narkotyki za środki bezpieczne. Sprawdzone zatem, czy częstotliwość spożywania „energizerów” może mieć wpływ na przyjmowanie takich stanowisk.

Przedstawione w tabelach 2 i 3 wyniki sugerują, że postawy wobec narkotyków mogą ulegać zmianie wraz z częstotliwością spożywania

napojów energetyzujących. Wśród uczniów potwierdzających częstą konsumpcję „energizerów” zidentyfikowano znacznie wyższe odsetki osób o liberalnym nastawieniu do narkotyków niż wśród niepijących tych napojów.

Tabela 2. Częstotliwość konsumpcji „energizerów” / postawy wobec narkotyków I (dane w %)

Table 2. Frequency of consuming energy drinks / attitudes towards drugs I (data in %)

Czy legalizacja marihuany to dobry pomysł?	Częstotliwość spożywania napojów energetyzujących			
	nie piję	rzadko	często	codziennie
tak	32%	44%	58%	70%
nie	68%	56%	42%	30%

Źródło: badania własne (n=2273).

Tabela 3. Częstotliwość konsumpcji „energizerów” / postawy wobec narkotyków II (dane w %)

Table 3. Frequency of consuming energy drinks / attitudes towards drugs II (data in %)

Czy uważasz, że istnieją bezpieczne narkotyki?	Częstotliwość spożywania napojów energetyzujących			
	nie piję	rzadko	często	codziennie
tak	14%	22%	32%	51%
nie	86%	78%	68%	49%

Źródło: badania własne (n=2273).

Podczas analizy danych ustalono, że zachodzą statystycznie istotne związki między porównywanymi zmiennymi: $p \leq 0,001$; V-Cramera=0,188 (I); V-Cramera=0,177(II). Zarówno opowiadanie się za legalizacją marihuany, jak i brak krytycyzmu wobec zagrożeń związanych z narkotykami występowały najczęściej wśród uczniów potwierdzających regularną konsumpcję energetyzujących drinków.

Ustalono przy tym dysproporcje w sięganiu po narkotyki zależnie od wskazywanych stanowisk wobec tych środków. Wyliczono, że w grupie zwolenników legalizacji marihuany co drugi (53%) przyznał, że zażywał już narkotyki, zaś wśród uznających, że narkotyki są bezpieczne, po środki te sięgnęło niemal dwie trzecie uczniów (65%), podczas gdy pośród przeciwników legalizacji tylko 16% podało, że ma za sobą narkotykową inicjację, natomiast wśród świadomych zagrożeń wynikających z zażywania narkotyków używanie tych środków wskazało 23%.

Zidentyfikowane w badaniach związki spożywania „energizerów” z sięganiem po środki o wyższym potencjale psychoaktywnym oraz powiązania z liberalizacją stanowisk wobec narkotyków sugerują sekwencję nasuwających się wniosków: częste stymulowanie kofeinowymi drinkami – w związku z wystąpieniem zjawiska tolerancji – z czasem może przestać dawać oczekiwane rezultaty (np. przyływ energii, poczucie mocy) i może sprzyjać poszukiwaniu silniejszych doznań. Możliwe również, że pobudzenie dużą dawką kofeiny oraz doświadczane efekty (kołatanie serca, pobudzenie, redukcja senności) tłumią lęk przed przyjęciem środków mocniejszych (np. pseudoefedryny, amfetaminy, kokainy, NSP), o których wiadomo, że wywołują tego typu efekty. Sięganie po środki o wyższym psychoaktywnym potencjale może zatem stanowić konsekwencję potrzeby bardziej intensywnej stymulacji oraz redukcji lęku przed konsekwencjami. Może też przy tym implikować przyjmowanie bardziej liberalnych stanowisk wobec używania narkotyków.

Dyskusja

Porównując wyniki badań zrealizowanych w 2015 r. w ramach międzynarodowego projektu *European School Survey Project on Alcohol and Drugs* (ESPAD) na reprezentatywnej próbie młodzieży II klas szkół średnich z danymi uzyskanymi w niniejszych badaniach, łatwo zauważyć, że te ostatnie wydają się znacznie mniej niepokojące. Wyniki ogólnopolskich pomiarów wskazywały, że w populacji generalnej w tej grupie wiekowej regularne palenie tytoniu potwierdzało około 42% badanych, spożywanie alkoholu niemal 96%, inicjację marihuaną miało za sobą 43% uczniów, zażywanie innych środków – zależnie od narkotyku – wskazało od 2 do nawet 17% respondentów (Sierosławski 2015: 3–4). Należy jednak mieć na uwadze, że badania ESPAD są prowadzone na grupie znacznie bardziej zróżnicowanej (dodatkowo w skład próby badawczej wchodzi licea profilowane i szkoły branżowe), dlatego dane z niniejszych badań – choćby ze względu na specyfikę doboru próby – mogą się od wyników ESPAD różnić. Nie należy zatem wskazać palenia tytoniu, spożywania alkoholu oraz zażywania narkotyków wśród młodzieży szkół średnich województwa podkarpackiego uznawać za niższe niż w populacji generalnej. W badaniach ESPAD nie ustalano także skali konsumpcji napojów energetyzujących oraz sekwencyjności sięgania po coraz mocniejsze środki.

Przegląd badań zrealizowanych wśród adolescentów potwierdza zagrożenia związane z używaniem we wczesnym wieku któregośkolwiek ze

środków psychoaktywnych, nawet tak popularnych wśród młodzieży papierosów. W badaniach przeprowadzonych wśród gimnazjalistów z Podlasia (n=288) ustalono, że palący uczniowie trzykrotnie częściej zgłaszali spożywanie alkoholu i dziewięciokrotnie częściej używanie narkotyków niż niepalący (Rzeźnicki, Kowalska, Krakowiak, Chowański, Stelmach 2014: 590). W pomiarze zrealizowanym wśród przemyskich gimnazjalistów (n=838) spośród uczniów przyznających się do palenia tytoniu 82% potwierdziło kontakty z alkoholem, podczas gdy pośród niepalących pijący alkohol stanowili jedną czwartą. Z kolei wśród konsumentów alkoholu aż 44% przyznało, że paliło marihuanę, podczas gdy w grupie utrzymujących abstynencję kontakt z marihuaną podało jedynie 5% (Motyka 2016: 246). Na podstawie badań zrealizowanych w 2015 r. wśród młodzieży szkolnej z Krakowa (n=2039) ustalono, że 6% gimnazjalistów i 11% uczniów szkół ponadgimnazjalnych to już regularni palacze tytoniu. W grupie objętej pomiarem ponad połowa gimnazjalistów potwierdziła spożywanie alkoholu w ciągu ostatniego miesiąca przed badaniem, a niemal połowa uczniów regularne spożywanie napojów energetyzujących (Pyżalski 2015: 277–283).

Badania zrealizowane w sześciu europejskich krajach potwierdziły, że wczesny wiek inicjacji marihuaną może prowadzić w rezultacie do zażywania mocniejszych narkotyków, jak również podejmowania innych zachowań ryzykownych, m.in. wzrostu agresywności i wczesnych zachowań seksualnych (Kokkevi, Gabhainn, Spyropoulou 2006: 712). Pomiarzy zrealizowane na próbie blisko 6,5 tys. uczniów szkół średnich rekrutowanych do badań z około 130 placówek w Stanach Zjednoczonych potwierdziły silne powiązania między paleniem papierosów, spożywaniem alkoholu oraz częstotliwością używania marihuany a przyjmowaniem innych narkotyków (Palamar, Griffin-Tomas, Kamboukos 2015: 325–329). Założenia teoretyczne D. Kandel zostały też potwierdzone podczas wielu innych pomiarów (m.in. Mackesy-Amiti, Fendrich, Goldstein 1997: 185; Whiteford 2007: 27; Kirby, Barry 2012: 371; Cavazos-Rehg, Krauss, Spitznagel, Grucza, Bierut 2014: 1371; Barry, King, Sears, Harville, Bondoc, Joseph 2016: 31).

Wyniki przedstawianych badań kierują uwagę na spożywanie, a zwłaszcza nadużywanie przez młodzież napojów energetyzujących. Napoje te pojawiły się na polskim rynku pod koniec XX w. i ich używanie było wtedy rekomendowane osobom o wzmożonym wysiłku fizycznym i umysłowym. Działania marketingowe w tym sektorze zostały jednak skierowane głównie do młodzieży. Niestety, w Polsce jedną

regulacją prawną do 2015 r. był obowiązek informowania konsumenta o zawartości powyżej 150 ml kofeiny w litrze napoju (Garus-Pakowska, Jakubowska, Gaszyńska, Szatko 2015: 777).

Na szczególną uwagę zasługują dane dotyczące zidentyfikowanych związków między częstotliwością spożywania napojów energetyzujących a postawami wobec narkotyków i ich zażywaniem. Podobne współzależności zaobserwowano również w innych pomiarach. W badaniach amerykańskich adolescentów ustalono, że osoby spożywające napoje energetyzujące podawały bardziej intensywne wzorce picia alkoholu niż nieużywający takich drinków. Częściej też sięgały po farmaceutyczne środki przeciwbólowe, stymulujące oraz po narkotyki. Ustalono również, że konsumenci „energizerów” mają wyższe potrzeby poziomu wrażeń w porównaniu z osobami niebędącymi użytkownikami takich napojów (Arria, Caldeira, Kasperski, O’Grady, Vincent, Griffiths, Wish 2010: 76–77). W innych pomiarach amerykańskich gimnazjalistów badacze również zgłaszali silne dodatnie korelacje konsumpcji „energizerów” ze spożywaniem alkoholu, paleniem papierosów i zażywaniem narkotyków w ciągu ostatnich 30 dni. Zaobserwowane związki między napojami energetyzującymi a używaniem innych specyfików były znacznie silniejsze niż między zwykłymi lub dietetycznymi napojami bezalkoholowymi a używaniem środków odurzających (Terry-McElrath, O’Malley, Johnston 2014: 9–11).

Wyniki zgromadzone od imponującej grupy ponad 36 tys. kanadyjskich licealistów wykazały, że korzystanie z alkoholowo-energetyzujących mieszanek jest zachowaniem często identyfikowanym w niższych klasach, u uczniów aktywnych fizycznie, posiadających do dyspozycji wyższe kwoty. W badanej próbie spożywanie tego typu drinków korelowało dodatnio z występowaniem problemów szkolnych. Ponadto było silnie związane z paleniem tytoniu, regularnym spożywaniem alkoholu i używaniem marihuany (Azagba, Langille, Asbridge 2013: 24). Autorzy innych prac również zaznaczają, że korzystanie z napojów energetyzujących może stanowić podłoże poszukiwania bardziej intensywnych doznań w specyfikach znacznie silniejszych (Reissig, Strain, Griffiths 2009: 7; Pennay, Lubman, Miller 2011: 107). Spożywający energetyzująco-alkoholowe drinki adolescenty w wieku 15–17 lat stanowią grupę najbardziej narażoną na wystąpienie problemów związanych z używaniem alkoholu, włącznie z uzależnieniem (Emond, Gilbert-Diamond, Tanski, Sargent 2014: 1197–1198).

Stany doświadczane po zmieszaniu kofeiny z alkoholem stanowią ponadto duże ryzyko: „energizery” poprzez stymulujące działanie zmniejszają sedatywne działanie alkoholu, dezorientując i wytwarzając

subiektywne poczucie bycia trzeźwym, co z kolei sprawia, że czas spożywania alkoholu, jak i wypijane ilości znacznie się zwiększają, podnosząc zarówno ryzyko intoksykacji, jak i uzależnienia od alkoholu (Azagba, Langille, Asbridge 2013: 19; Patrick, Evans-Polce, Maggs 2014: 755). U konsumentów takich napojów występuje czterokrotnie wyższe ryzyko prowadzenia pojazdów po alkoholu wynikające z błędnej oceny swojej trzeźwości. Częściej też decydują się oni na jazdę z osobą będącą pod wpływem alkoholu, jak również częściej bywają sprawcami nadużyć seksualnych bądź ich ofiarami (Cichocki 2012: 857–858). Są bardziej skłonni do podejmowania ryzykownych zachowań i jednocześnie bardziej narażeni na występowanie różnego rodzaju szkód jako następstw spożywania takich drinków (Woolsey, Jacobson, Williams, Barry, Davidson, Evans, Beck 2015: 3–6).

Według raportu opublikowanego w 2014 r. przez *Substance Abuse and Mental Health Services Administration* (SAMHSA) skala intoksykacji energetyzującymi drinkami wśród młodzieży w wieku 12–17 lat wzrasta. Napoje te są obecnie bardziej popularne niż kiedykolwiek w przeszłości, a jedno opakowanie może zawierać do pięciu razy więcej kofeiny niż tradycyjna filiżanka kawy, co stanowi zasadniczą przyczynę wzrostu zgłoszeń do oddziałów ratunkowych (SAMHSA 2014). Dane z raportu *Rynek napojów bezalkoholowych w Polsce* wskazują, że w naszym kraju również rośnie popularność energetyzujących drinków. Według prognostyków tendencja wzrostowa utrzyma się w kolejnych latach, a średni roczny wskaźnik wzrostu spożycia wyniesie niemal 7% (Bernatek, Grauer, Karasek, Krzyna, Krzyżak, Pachroń, Trawka, Wiśniewski 2016: 47).

Wnioski końcowe

Należy podkreślić, że dane uzyskane w prezentowanych badaniach dotyczą tylko części podkarpackich uczniów. Z uwagi na realizację badań wyłącznie w szkołach średnich uzyskanych wyników – mimo losowego doboru próby – nie można uogólniać na całą populację młodzieży województwa podkarpackiego w sondowanym przedziale wiekowym. Przeprowadzenie analogicznych badań w pozostałych ponadpodstawowych placówkach edukacyjnych (szkołach branżowych, artystycznych, prywatnych i innych) z pewnością wzbogaciłoby obraz zjawiska używania środków psychoaktywnych w tej grupie, jak również sprzyjałoby poznaniu przyczyn inicjacji tymi środkami. Możliwe też, że występują uwarunkowania inne niż ustalone w trakcie analiz, którym warto by było przyrzeć się w odrębnych pomiarach.

Popularność bezkrytycznego korzystania z napojów energetyzujących może wynikać zarówno z niskiej świadomości społecznej co do konsekwencji ich używania, jak i pełnego perswazji i manipulacji marketingu ukazującego jedynie korzyści związane z ich spożywaniem. Wzrost konsumpcji „energizerów” sugeruje, że zarówno młodzieży, jak i rodzicom brakuje podstawowej wiedzy o potencjalnych zagrożeniach związanych z konsumpcją tych napojów. Warto zatem w ramach polityki prewencyjnej wprowadzić oddziaływania informacyjno-edukacyjne o potencjalnych zagrożeniach związanych z nadużywaniem napojów energetyzujących, a także pozostałych legalnych środków psychoaktywnych – tytoniu i alkoholu. Podjęcie takich działań może sprzyjać zarówno redukcji ryzykownych zachowań, jak i szkód związanych z nadużywaniem tego typu środków.

Literatura

- Alsunni A.A., 2015, *Energy Drink Consumption: Beneficial and Adverse Health Effects*, „International Journal of Health Sciences”, nr 9(4).
- Arria A.M., Caldeira K.M., Kasperski S.J., O’Grady K.E., Vincent K.B., Griffiths R.R., Wish E.D., 2010, *Increased alcohol consumption, nonmedical prescription drug use, and illicit drug use are associated with energy drink consumption among college students*, „Journal of Addiction Medicine”, nr 4(2).
- Azagba S., Langille D., Asbridge M., 2013, *The consumption of alcohol mixed with energy drinks: prevalence and key correlates among Canadian high school students*, „Canadian Medical Association Journal”, nr 1.
- Barry A.E., King J., Sears C., Harville C., Bondoc I., Joseph K., 2016, *Prioritizing Alcohol Prevention: Establishing Alcohol as the Gateway Drug and Linking Age of First Drink with Illicit Drug Use*, „Journal of School Health”, nr 86(1).
- Becker H.S., 2009, *Outsiderzy. Studia z socjologii dewiacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bernatek A., Grauer P., Karasek J., Krzyna D., Krzyżak R., Pachroń A., Trawka J., Wiśniewski T., 2016, *Rynek napojów bezalkoholowych w Polsce*, KPMG, Warszawa.
- Cavazos-Rehg P.A., Krauss M.J., Spitznagel E.L., Gruzca R.A., Bierut L.J., 2014, *Youth tobacco use type and associations with substance use disorders*, „Addiction”, nr 109(8).
- Cichocki M., 2012, *Napoje energetyzujące – współczesne zagrożenie zdrowotne dzieci i młodzieży*, „Przegląd Lekarski”, nr 69(10).
- Czapiński J., 2015, *Indywidualna jakość i styl życia [w:] Diagnoza Społeczna 2015*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- EMCDDA, 2019, *European Drug Report 2018: Trends and Developments*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Emond J.A., Gilbert-Diamond D., Tanski S.E., Sargent J.D., 2014, *Energy drink consumption and the risk of alcohol use disorder among a national sample of adolescents and young adults*, „The Journal of Pediatrics”, nr 165(6).

- Garus-Pakowska A., Jakubowska A., Gaszyńska E., Szatko F., 2015, *Charakterystyka spożycia napojów energetyzujących wśród studentów wybranych uczelni medycznych*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, nr 96(4).
- Golub A., Johnson B.D., 1994, *The shifting importance of alcohol and marijuana as gateway substances among serious drug abusers*, „Journal of Studies on Alcohol”, nr 55(5).
- GUS, 2016, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2015 r. Stan w dniu 31 XII*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.
- Goode E., 2007, *The Sociology of Drug Use* [w:] *21st Century Sociology: A Reference Handbook*, red. D.C. Bryant, L.D. Peck, SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Harris J.L., Munsell C.R., 2015, *Energy drinks and adolescents: what's the harm?* „Nutrition Reviews”, nr 73(4).
- Hirschi T., 1969, *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley.
- Jaworski M., Gustek S., Barcz M., 2013, *Związek picia napojów typu cola ze stosowaniem innych używek przez młodzież i młodych dorosłych*, „Alkoholizm i Narkomania”, nr 24(3).
- Jędrzejko M., red, 2009, *Współczesne teorie uzależnień od substancji psychoaktywnych*, AH im. A. Gieysztora, Pułtusk.
- Kandel D., 1975, *Stages in Adolescent Involvement in Drug Use*, „Science”, nr 190(4217).
- Kandel D.B., 2003, *Does Marijuana Use Cause the Use of Other Drugs?* „Journal of the American Medical Association”, nr 289(4).
- Kandel D.B., Adler I., Sudit M., 1981, *The epidemiology of adolescent drug use in France and Israel*, „American Journal of Public Health”, nr 71(3).
- Kandel D.B., Yamaguchi K., 1999, *Developmental stages of involvement in substance use* [w:] *Sourcebook on substance abuse: Etiology, epidemiology, assessment, and treatment*, red. P. J. Ott, R.E. Tarter, R.T. Ammerman, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA, US.
- Kandel D.B., Yamaguchi K., Chen K., 1992, *Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: Further evidence for the gateway theory*, „Journal of Studies on Alcohol”, nr 53(5).
- King L.A., Corkery J.A., 2018, *An index of fatal toxicity for new psychoactive substances*, „Journal of Psychopharmacology”, nr 32(7).
- Kirby T., Barry A.E., 2012, *Alcohol as a gateway drug: a study of US 12th graders*, „Journal of School Health”, nr 82(8).
- Kokkevi A., Gabhainn S.N., Spyropoulou M., 2006, *Early Initiation of Cannabis Use: A Cross-national European Perspective*, „Journal of Adolescent Health”, nr 39.
- Levine A., Huang Y., Drisaldi B., Griffin E., Pollak D., Xu S., Yin D., Schaffran C., Kandel D., Kandel E., 2011, *Molecular Mechanism for a Gateway Drug: Epigenetic Changes Initiated by Nicotine Prime Gene Expression by Cocaine*, „Science Translational Medicine”, nr 3(107).
- Mackesy-Amiti M.E., Fendrich M., Goldstein P.J., 1997, *Sequence of drug use among serious drug users: typical vs atypical progression*, „Drug and Alcohol Dependence”, nr 45(3).
- Malczewski A., 2016, *Opiaty, stymulanty oraz konopie w Europie – najnowszy raport EMCDDA*, „Serwis Informacyjny – Narkomania”, nr 2(74).
- Merton R.K., 1938, *Social Structure and Anomie*, „American Sociological Review”, nr 3(5).
- Morril A.R., McCaffrey D.F., Paddock, S.M., 2002, *Reassessing the marijuana gateway effect*, „Addiction”, nr 97.

- Motyka M., 2016, *Zachowania ryzykowne przemyskich gimnazjalistów*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, nr 97(3).
- Palamar J.J., Griffin-Tomas M., Kamboukos D., 2015, *Reasons for recent marijuana use in relation to use of other illicit drugs among high school seniors in the United States*, „American Journal of Drug and Alcohol Abuse”, nr 41(4).
- Patrick M.E., Evans-Polce R.J., Maggs J.L., 2014, *Use of alcohol mixed with energy drinks as a predictor of alcohol-related consequences two years later*, „Journal of Studies on Alcohol and Drugs”, nr 75(5).
- Pennay A., Lubman D.I., Miller P., 2011, *Combining energy drinks and alcohol. A recipe for trouble?*, „Australian Family Physician”, nr 40(3).
- Piątek A., Koziańska-Rościszewska M., Zawilska J.B., 2015, *Rekreacyjne używanie leków dostępnych w odstępnej sprzedaży: odurzenie i doping mózgu*, „Alcoholism and Drug Addiction”, nr 58(1).
- Potocka-Banaś B., Majdanik S., Korwin-Piotrowska K., Dembińska T., Janus T., Boro-
wiak K., 2013, *Nadużywanie popularnych leków dostępnych bez recepty nowym trendem wśród młodzieży*, „Annales Academiae Medicae Stetinensis”, nr 59(1).
- Pyżalski J., 2015, *Wnioski i rekomendacje do działań profilaktycznych i naprawczych w zakresie problemów alkoholowych, narkomanii i przemocy rówieśniczej [w:] Raport z badania „Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie Krakowa”*, Pracownia Badawczo-Psychologiczna MIRABO, Warszawa, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=26505 (dostęp: 20.09.2019).
- Reissig C.J., Strain E.C., Griffiths R.R., 2009, *Caffeinated energy drinks – a growing problem*, „Drug and Alcohol Dependence”, nr 99(1–3).
- Rzeźnicki A., Kowalska A., Krakowiak J., Chowański K., Stelmach W., 2014, *Częstość palenia tytoniu, picia alkoholu i zażywania narkotyków przez młodzież klas gimnazjalnych*, „Przegląd Lekarski”, nr 71(11).
- SAMHSA, 2014, *1 in 10 Energy Drink-Related Emergency Department Visits Results in Hospitalization*, The Dawn Report, March 13, <https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/spot124-energy-drinks-2014.pdf> (dostęp: 05.07.2019).
- Siemaszko A., 1993, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sierosławski J., 2015, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2015 roku. Europejski Program Badań Ankietowych w Szkolach*, KBPN, Warszawa, <http://www.parpa.pl/images/file/Raport%20ESPAD%202015.pdf> (dostęp: 04.07.2019).
- Smoleń M., 2006, *Spoleczne skutki procesów transformacji gospodarczej w wymiarze lokalnym*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 9.
- Terry-McElrath Y.M., O'Malley P.M., Johnston L.D., 2014, *Energy drinks, soft drinks, and substance use among United States secondary school students*, „Journal of Addiction Medicine”, nr 8(1).
- UNODC, 2019, *World Drug Report 2019*, United Nations publication, Vienna.
- Van Gundy K., Rebellon C.J., 2010, *A Life-course Perspective on the “Gateway Hypothesis”*, „Journal of Health and Social Behavior”, nr 51(3).
- Whiteford S.W., 2007, *The adolescent drug-crime relationship: Desistence and gateway theories across user levels*, LFB Scholarly Published LLC, New York.
- Woolsey C.L., Jacobson B.H., Williams R.D., Barry A.E., Davidson R.T., Evans M.W., Beck N.C., 2015, *A Comparison of the Combined-Use of Alcohol & Energy Drinks to Alcohol-Only on High-Risk Drinking and Driving Behaviors*, „Substance Use & Misuse”, nr 50(1).

From energy drinks to drugs. New challenges of preventive policy

Abstract

The article presents the results of empirical research carried out among the youth of the SubCarpathian Voivodeship. The main goal of the measurement was to estimate the scale of using psychoactive substances in this group and to determine factors conducive to drug initiation. Over 2,500 pupils from 27 secondary schools in the Subcarpathian Voivodeship of Poland were surveyed. Respondents were chosen via stratified random sampling, and data was collected using a questionnaire. After the survey, 2,273 questionnaires were qualified as correctly completed and fit for statistical analysis. Consumption of energy drinks was indicated by 63% of respondents, alcohol – 65%, smoking – 23%, and drug use – 31%. During the statistical analysis of the collected material, relationships between the consumption of energy drinks and smoking, alcohol consumption and drug use was identified. The obtained results correspond with the assumptions of Denise Kandel's Gateway theory, but it should be noted that the authors of this concept have not studied the relationships between using energy drinks and reaching for drugs, so it is a pioneering research on such a large sample. Further research is needed to determine the impact of consuming energy drinks on reaching for drugs. It is also important to introduce appropriate preventive measures for both young people and parents who allow uncontrolled consumption of such beverages.

Key words: youth, Gateway theory, psychoactive drugs, risky behaviors